

NOVAC I ŠKOLJKA

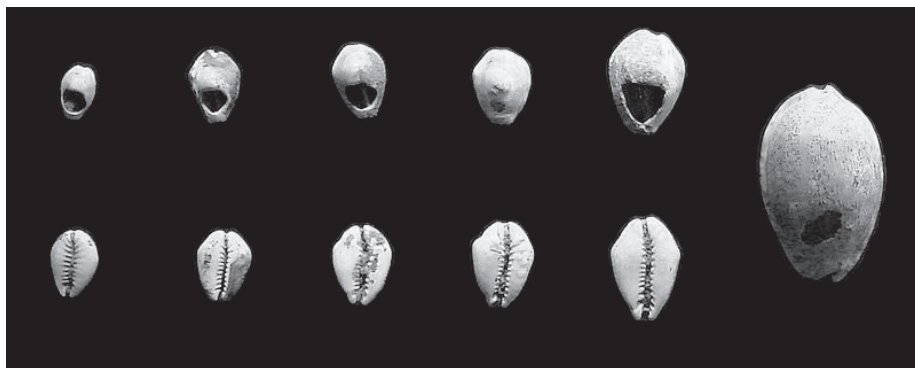
Autor prikazuje vezu između trgovine školjkama i razvoja rane sredozemne numizmatike. Razmatranja potkrjepljuje primjerima i slikama novca izrađenog na temelju izgleda školjki. Nalazi vezu između vjerovanja i sjećanja tih naroda na ono što je školjka značila u njihovoj životnoj sudbini.

U povijesti ljudskog roda isprepliću se razvoj tehnologije i trgovine. Rani čovjek svakako nije bio zadovoljan samo podmirivanjem svojih primarnih potreba. Bila mu je potrebna i duhovnost, a trebao je zadovoljiti i potrebu za lijepim. Počevši kao skupljači, ti su ljudi hranu skupljali ovisno o godišnjem dobu, a čuvali su je za ono doba kad hrane nije bilo. Već prije razvoja tehnologije, svoje su viškove mijenjali za neku drugu robu. Viškove robe mijenjali su za neke druge stvari koje su im bile potrebne. Što potpunije iskorištavanje proizvedenoga i skupljenoga nije nikakva novost, tako je postupao i „rani čovjek“. Primjerice, stoka za prehranu bila je također izvor koštanog materijala koji se koristio kao sirovina za izradu oružja, oruđa i ukrasnih predmeta. Slavljenje tih proizvoda i skupljenih materijala odrazilo se na ranu umjetnost (crteži u Lascauxu i Altamiri te u mnogim drugim obitavalištima ranog čovjeka). U predmonetarno doba trgovinu je olakšalo trgovanje komadićima ili komadima metala za neku drugu robu. Poznato je trgovanje srebrnim štapićima koji su se mjerili u pregrštima (grč. *drachmei* - *pregršt*). U Bibliji u knjizi Postanka 20:16 *Abimelek kaže Sari: Evo dajem ti tisuću komadića srebra, neka to za tebe bude odšteta*. Knjiga Postanka pisana je oko 1688. prije Krista, odnosno tisuću godina prije nego je Krez u srebru otkovao prve znakove i time počeo „eru numizmatike“. Iz toga vidimo da je trgovanje vrijednostima počelo puno prije. Pronalaskom lakšeg načina trgovanja, odnosno robno-novčane razmjene, sjećanja na prvotnu trgovinu i slavljenja hrane zadržala su se i na reversnim prikazima mnogih kovanica. Valja naglasiti da se novac polako širio i preuzimao prevlast nad robnom razmjenom. Na raznim otkovima, ovisno o mjestu nastanka, nalaze se: klas žita (Metapont), govedo (Poseidonia), celer (Selinus), rak (Akragas), kornjača (Aigina), svinja (Rim - lijevani brončani blokovi), zec (Messana), rak, hobotnica (Siracusa), koza (Issa), grožđe. Valja naglasiti da su neka imena ostala uvriježena pa se ime grčke naseobine Selinus prenijelo kao naziv u jezik. Primjerice u Dalmaciji celer nazivaju riječju selen. Ona je izravna izvedenica iz imena mjesta, odnosno povezana je s izgledom otkova kovanice toga grada. Vjerojatno postoje još mnogi drugi slični primjeri, ali time bi se trebala pozabaviti etimologija.

Školjke

Primarnu važnost školjki u prehrani ne treba previše naglašavati. Narodi na obali mora obilato su se njima hranili. U mnogim površinskim nalazištima od paleolitika pa do brončanoga doba nalaze se nebrojeni komadi ljuštura školjki. Zanimljivo je da se

rani čovjek nije školjkama samo hranio. Ljušture školjki upotrebljavao je kao nakit te je takvim nakitom trgovao s onim plemenima koja su bila dalje od mora. Trgovanje školjkama i uporaba školjki kao novca nisu ograničeni samo na neko manje područje nego su rašireni po cijelom planetu. Poznato je da su Maldivi bili glavni izvor kauri školjki [cowry - *Cypraea moneta*], a one su nanizane u ogrlicu bile sredstvo plaćanja u Aziji. Pretpostavlja se da se taj primitivni novac kao platežno sredstvo rabio još 2350 godina prije Krista.

Cypraea moneta - monetaria moneta - kauri školjka

Numizmatika poznaje mnogo raznih reversnih prikaza životinja i biljaka. Međutim, vrlo je zanimljivo dugotrajno prikazivanje školjki te njihova uporaba kao zamjena za novac. Od školjki je kasnije, naravno, izrađivan nakit pa te školjke možemo držati novcem. Danas, u 21. stoljeću u pojedinim afričkim i azijskim zemljama školjke se rabe u nekim trgovačkim razmjenama. B. Bazdan navodi primjere iz Etnografskog odjela u Splitu. Tamo se nalaze bogato ukrašene vjenčane ogrlice iz Vrljike na kojima se uz srebrni novac nalaze i kauri školjke.

Spondylus

Pecten Jacobaeus

Spondylus

Ta je školjka ujedinila sve entitete od Egeja do Baltika. Njezina kombinacija boja, crvena i bijela, imala je vrhunsko religijsko obilježje. Tu su školjku u sam vrh vrijednosti pri trgovanju u europskim područjima stavili njezino crveno jestivo meso i njezina prekrasna ljuštura. Ona se nosila kao amulet i nakit, a od nje se mogla dobiti i intenzivna crvena boja. Ovdje valja naglasiti da *spondylus* odnosno školjka općenito ima mitološko-religiozno značenje. Naime, školjka je u poganskim vjerovanjima rodila Veneru i predstavnica je tipično ženskoga simbola. S realističkoga gledišta naznačuje vulvu i ono što će se roditi. Asocijacije upućuju na činjenicu da školjka skriva nešto krhko što u sebi može skrivati neku dragocjenost (biser). Poganska vjerovanja govore o tome da snivati školjku znači nešto dobro. Ona je također simbol libida. Školjka je bila stvarna vrijednosnica iz koje se ništa nije bacalo.

Školjka Sv. Jakova - *Pecten Jacobaeus* - Venerina školjka

Uz *spondylus*, u tu kategoriju pripada i školjka *Sv. Jakova* s bogatim crvenim mesom. Ona je u rano doba ljudskog roda uz prehrambenu vrijednost imala i mitološko značenje. Ta školjka ima vanjski izgled kao "razliveni" ili „široki“ *spondylus*. Meso joj je slično i bogato poput mesa u *spondylusu*. Školjka Sv. Jakova nalazi se na slici Sandra Boticellija koji je na temelju antičkih mitova izradio poznatu sliku „*Rođenje Venere*“. Te su dvije školjke vrlo slične pa ih neupućeni vrlo teško razlikuju, poglavito ljudi koji nisu vezani uz more. Stoga je teško razabrati koja je od te dvije školjke prikazana na nekim prikazima unutrašnjosti tih školjki na kovanicama. Upravo se u školjki Sv. Jakova povremeno nađe biser te to dokazuje tvrdnju o vrijednom predmetu koji se u školjci može naći. Nedvojbeno su navedene školjke zbog tih karakteristika imale iznimnu važnost u trgovini te su se kao takve našle i na numizmatičkom materijalu, evocirajući prošlost. Postavili su ih na novac ne htijući da sjećanje na trgovanje školjkama padne u zaborav te su tako slavili njihovu važnost.

Lijevani novac

U nastavku teksta ne namjerava se pokazati mnoge primjerke novca s prikazom školjke, nego samo s pomoću nekih primjera dati naslutiti kako je školjka imala snažan utjecaj u razvoju ranog italičkog novca. Već spomenuta naglašena mitološka, okultna i poganska značenja školjki ne mogu se zaobići te se one izravno ugrađuju u samu prirodu trgovine i odnos prema novcu. Robna razmjena, trgovanje školjkama kao vrijednosnicama, svježim školjkama ili samo njihovim ljušturama, nije zapravo prestala ni u doba već razvijene robno-novčane razmjene. U tom kontekstu najzanimljivije je italičko područje, i to ono područje koje je bilo pod Grcima odnosno kolonijama *Magna Graecia*, a i područje nastanjeno sjevernoitalskim plemenima i plemenima središnjeg Italika. Zanimljiv je svakako izravni utjecaj trgovine školjkama na razvoj i izgled numizmatičkoga materijala. Kao rana monetacija republikanskoga doba Rima poznate su kovanice ili lijevani novac s aversnim ili reversnim prikazima školjki ili izravno lijevanje metala u školjku kao kalup.

Sekstans: Prikaz školjke (*spondylus*) na aversu s dvije kuglice u dnu. Na reversu prikaz školjke s unutrašnje strane (*Pecten jacobaeus*) Ae, lijevana bronca, R 32-36 mm, M 32-52 g, 269. – 266. pr. Kr. **Cr 21/5, Sear 56**. Zanimljivo je da su autori kalupa za odljev sekstansa odabrali dvije vrste školjki, pridajući tako jednaku važnost obim vrstama. Postoje još neke inačice toga novca, također ovdje prikazane. S obzirom da postoji veći broj inačica prikaza školjki na nominali sekstans, mogla bi se analizirati učestalost pojedine inačice, ali time ipak ne bismo dokazali koja je školjka bila „omiljenija“.

Sekstans: *Spondylus* na aversu s dvije kuglice u dnu. Na reversu *spondylus* s unutrašnje strane. Ae, lijevana bronca, R 34-37 mm, M 35-56 g, 230. – 226. pr. Kr. **Cr 27/9, Sear 557**. Na ovom primjerku zorno se vidi da je na aversu i revesu prikazan *spondylus*, što se prepoznaje po jako dobro izrađenim „čeljustima“ školjke, koje karakteriziraju upravo *spondylus*.

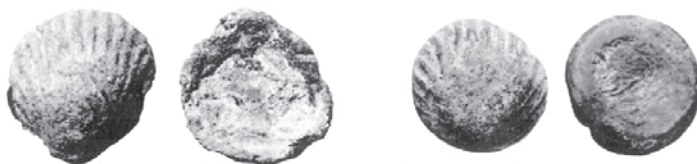
Sekstans: *Spondylus* na aversu s dvije kuglice u dnu. Na reversu kaducej i dvije kuglice, R 34-36 mm, M 35-55 g, 241. – 235. pr. Kr. **Cr 25/8 Sear 553**.

Predmonetarno doba, bronca izlivena u obliku *spondylusa*. Središnja Italija VI. – IV. stoljeće prije Krista. Masa 16,76 g, što odgovara polovici semilibralne unce. Neki autori takve brončane artefakte ne povezuju s novcem.

Ipak, možemo držati da je to bio određeni oblik novca s obzirom na to da je izražena i definirana masa te da postoji poveznica s mjernim sustavom toga doba i s trgovanjem školjkama.

Uz sveprisutnu broncu u lijevanom i kovanom novcu, nalaze se i primjerci olovnog novca. Pronađeni je novac s područja središnje Italije (50. - 74. g.). Očito je da je stanovništvo kopnenoga dijela rado trgovalo školjkama, odnosno novcem s prikazom školjki.

Olovo lijevano u ljušturi školjke – središnja Italija

Kovani novac

Prikaz školjki na kovanom novcu s juga Italije pripada najvjerojatnije u zadnje odjeke masovnoga prikaza školjki na numizmatičkom materijalu. Kao zorni primjer valja navesti neke primjerke kovane u Apuliji, poznatoj također pod imenom Messapia prema ilirskom entitetu (prema nekim autorima) koji je nastanjivao to područje. Tipični je primjer novac grada Graxa, biuncije s orlom na reversu te školjkom Sv. Jakova na reversu. Zanimljivo je da na današnjem području toga grada nije pronađena ni jedna od tih kovanica; sve su nađene u središnjoj Italiji.

Biuncije iz grada Graxa

Umjesto zaključka

Navedenim primjerima pokazuje se da je postojala povezanost ljudi s prirodom koja ih okružuje, a da su i hrana, mitologija i vjerovanja bili povezani s trgovinom. Nakon početka kovanja novca Rimske Republike pa kasnije Rimskoga Carstva ti se prikazi pomalo gube. Prikazi životinja još se zadržavaju na rimskom provincijalnom novcu, ali školjka odlazi u magličasta sjećanja.

Bez obzira na nestanak školjki s novca, trgovina školjkama nastavila se u nekim rubnim područjima. Danas je poznato, što je u mnogim tekstovima i pokazano, da se školjkama trguje i dalje kao u početku povijesti ljudskoga roda. Kao sjećanje na to i pečat tome, u zemljama (Vanatu, Marshal Islands) u kojima trgovina školjkama i dalje ima važnu ulogu, na reversu kovanica modernog optjecajnog novca prikazane su lokalne školjke.

Literatura

- Artemide Aste*, Asta 14. Aprile 2007, San Marino, 2007.
- Bazdan, Branko*, Primitivni novac u nacionalnoj međunarodnoj razmjeni, Numizmatičke vijesti, 50., Zagreb, 1995.
- Bufalini Angeli, Gabriella*, La Moneta Romana, Milano, 2001.
- Chevalier, R., Gheerbrant, A.*, Rječnik simbola, Zagreb, 1989.
- Dalton, George*, Primitive money, New York, 1965.
- D'Andrea, A., Tarfuri, G.*, Le monete della Messapia, Teramo, 2006.
- Durman, Aleksandar*, Spondylus - najranija europska „vrijednosnica“, Numizmatičke vijesti, 55., Zagreb, 2002.
- Golberg, Dror*, The myths of „Fiat Money“, London, 2002.
- Goring, Rosemary*, Dictionary of Beliefs and Religions, London, 1995.
- Rauch, H. D.*, Münzauktion 44, Wien, 1990.
- Hirsch, Gerhard*, Münzen und Medaillen Auktion 240, München, 2005.
- Horkić, Dragutin*, Safari pod povećalom, Zagreb, 1974.
- LEU Numismatik*: Antike Münzen Auktion, Zürich, 1998.
- LHS*: Auktion 100, Zürich, 2007.
- Malbert, David*, Discovering Money, London, 1962.
- Mandić, Ranko*, Kauri školjke s Maldiva, Obol, 37., Zagreb, 1985.
- Marchi, G., Tessieri, P.*, L'aes grave nel museo Kirchenario, Roma, 1839.
- Rainer, Albert*, Münzen der Römische Republik, Battenberg, 2004.
- Savio, Adriano*, Monete Romane, Roma, 2001.
- Senc*, Grčko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1988. (reizdanje)
- Thesaurus aste*: Monetazione fusa, 2002.

SUMMARY

THE COIN AND THE SHELL

The author shows the links between the shell trade and the development of early medieval numismatics. He substantiates his views with examples and pictures of coins made on the basis of the appearance of shells. He finds links between the beliefs and memories of people about what the shell meant in their lives.